

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА В РОБОТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті розкрито основні принципи реалізації Програми патріотичного виховання учнівської молоді Рівненщини на 2008-2020 рр. в роботі учителя історії та класного керівника. Подано та проаналізовано зразки уроків, які спрямовані на виховання громадянина, патріота України, на розвиток історичної пам'яті, чесності.

Ключові слова: патріотизм, національна свідомість, державність, суспільство, духовна спадщина, проблемні задачі.

*«Потрібно спочатку бути поганим громадянином,
щоб потім стати хорошим рабом»
Шарль Монтеск'є*

Сьогодні Україна переживає найбільше випробування у своїй боротьбі за незалежність та територіальну цілісність. Зараз як ніколи важливою та актуальною залишається проблема формування громадянина-патріота України, захисника держави. Маємо виховувати особистість із стійким почуттям гордості за свою державу. Кожен народ органічно продовжує себе через систему виховання в своїх дітях, генерує національний дух, ментальність, характер, психологію, родинно-побутову культуру, основу якої складають збереження рідної мови, пізнання духовної спадщини батьків, дідів, прадідів, вивчення свого родоводу, життя за нормами народної моралі тощо.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує загроза втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна потреба переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей і молоді – формування нового українця, який діє на основі національних і європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних і національно-мовних особливостей; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України¹. Саме тому акцентування на національному вихованні у закладах освіти є актуальним і важливим.

Мета статті – розкрити принципи реалізації Програми національного виховання учнівської молоді Рівненщини на 2008–2020 роки у роботі вчителя історії та класного керівника, що пе-

редбачає формування у дітей високого рівня національної свідомості, почуття патріотизму, шанобливого ставлення до історії і культури українського народу, рідного краю.

У 2008 р. на Рівненщині започаткована унікальна програма, що пов'язана із патріотичним вихованням молоді. Виховними орієнтирами ціннісного ставлення до суспільства і держави учнів (цілі, завдання) згідно Програми національно-патріотичного виховання молоді Рівненщини на 2008-2020 рр. визначено:

- 1) виховання громадянських якостей особистості, духовно осмисленого патріотизму, який поєднує любов до рідного краю, Батьківщини, народу, повагу до законів України, активної громадянської позиції;
- 2) формування відчуття своєї приналежності до України;
- 3) розвиток прагнень до збереження та примноження духовного та матеріального багатства українського народу;
- 4) виховання шанобливого ставлення до державної символіки;
- 5) розвиток свідомого ставлення до правил поведінки, суспільних і моральних норм життя;
- 6) виховання інтересу до історії і культури інших народностей, які проживають в Україні та інших державах;
- 7) формування потреби до збереження історичного, культурного та духовного спадку українського народу;
- 8) формування почуття громадянської гідності, національної свідомості і самосвідомості особистості².

Загальновідомо, що виховання розпочинається в родині за провідної ролі батьків, продовжується впродовж усього дорослого життя і ґрунтується на засадах народної педагогіки, за активного впливу державних і громадських інституцій. Там, де патріотичному вихованню недостатньо приділяється уваги в сім'ї, ці функції перебирає на себе держава, використовуючи різні засоби і механізми впливу. Важливу роль у системі впливу відіграє вчитель.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства й української політичної нації. Важливу роль у освітній діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України. Серед них – історія Київської Русі, Великого князівства Литовського, Війська Запорозького, Гетьманщини, Української Народної Республіки, гетьманату Павла Скоропадського, Західно-української Народної Республіки, Карпатської України й інші українські визвольні проекти.

Шкільна програма з історії України передбачає виховання в учнів особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних ціннісних орієнтацій, сприйняття ідей гуманізму та демократизму, патріотизму, взаєморозуміння між народами на основі особистісного усвідомлення досвіду історії. У здійсненні

складного процесу патріотичного виховання необхідно використовувати проблемні задачі, які допомагають тренувати мислення. Задачі з історії – це проблеми, що потребують розв'язку. Зазвичай під проблемою розуміють сформульоване запитання або кілька запитань, що виникають під час організації пізнання. Сам процес пізнання тауначиться як послідовний перехід від відповідей на одні запитання до відповідей на інші запитання, які виникли після розв'язання перших³. Проблемні задачі розвивають вміння мислити творчо та критично. У процесі навчання учні розвивають історичне мислення.

Використовуючи метод дискусій у вивченні теми «Українські землі у XVI ст.» (8 клас) можна розв'язати наступну проблемну задачу: Існує точка зору, що в Запорозькій Січі була не демократія, а охлократія (влада натовпу), яка перешкоджала утвердженню ідеї державності. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Свою відповідь обґрунтуйте. У темі «Українські землі в II пол. XVII ст.» вчитель може запропонувати такі проблемні задачі: 1. Укладіть ланцюжок подій, що розкривають причинно-наслідковий зв'язок між Національно-визвольною війною українського народу середини XVII ст. та Руїною. 2. Поясніть, чому українцям не вдалося досягти згоди? 3. Як можна було уникнути Руїни? Наскільки це можливо у тих історичних умовах? 4. Чи можна стверджувати, що в ході Національно-визвольної війни зародилась ідея української державності? Наведіть історичні факти, що свідчать на користь цієї точки зору?

Працюючи над темою «Українські землі в другій половині XVIII ст.», учням пропонується виконати такі завдання: 1. Чи була ліквідація Гетьманщини та Запорозької Січі закономірним явищем? Свою відповідь обґрунтуйте. 2. Поміркуйте над проблемою: «гайдамаки» та «опришки» – це соціальні розбійники чи народні месники? Свою відповідь обґрунтуйте⁴.

На уроках історії вчитель використовує навчальний матеріал для формування громадянської та національної свідомості учнів. Наприклад, вивчаючи події 1649 – 1651 рр. обов'язково працюємо з описом битви під Берестечком, що залишив француз П'єр Шевальє: «В одному місці серед болота скупчилися триста козаків і хоробро боронилися проти великої кількості атакуючих... Нарешті, повністю оточені, вони майже всі загинули один за одним... Залишився один, який боровся протягом трьох годин проти всього польського війська; він знайшов на болотяному озерці човна і, прикриваючись його бортом, витримував стрілянину поляків проти нього; витративши весь свій порох, він потім узяв свою косу, якою відбивав усіх, хто намірявся його схопити... Якийсь шляхтич та якийсь німецький улан... кинулися в воду по шию і знову почали бій; козак, хоч і пробитий чотирнадцятьма кулями, зустрів їх із ще більшою завзятістю, що дуже здивувало польське

військо і навіть його королівську величність, в присутності якого закінчувався цей бій. Король, вражений хоробрістю цієї людини, наказав крикнути, що дарує йому життя, якщо він здасться; на це останній гордо відповів, що він уже не дбає про те, щоб жити, а лише хоче вмерти, як справжній вояка. Його убив ударом списа інший німець, який прийшов на допомогу атакуючим»⁵. До цього фрагменту тексту заздалегідь готуємо запитання: 1. Які факти свідчать про хоробрість українських козаків? 2. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: «У Берестецькій битві не було переможця й переможеного, бо перемога поляків не означала, одначе, цілковитої поразки козаків»? 3. З якою історичною подією минувшини можна порівняти битву під Берестечком? Чому?

Використання вищезгаданого тексту сприймається школярами емоційно, викликає хвилювання, повагу. Запропонований фрагмент дозволяє розкрити таку людську якість, як самопожертва в ім'я держави та народу. Учні захоплюються відвагою козаків, їх любов'ю до Батьківщини та готовністю за неї вмерти. Обов'язково звертаємо увагу на те, що така мужність вражала навіть ворога. Дітям не байдужі факти про боротьбу за українську державність. Такі завдання створюють широкі можливості для формування громадянської та національної свідомості молоді. Українці – єдина в світі козацька нація.

В історії сучасної України є герої, які вже стали легендою – кіборги. Запекле протистояння українських воїнів з російськими агресорами в Донецькому аеропорту тривало 242 дні. Не витримали стіни, а українські воїни вистояли, не здалися і здобули безсмертну славу. Серед символів патріотизму і жертвовності у боротьбі за незалежну Україну стали подвиг героїв Крут, боротьба за волю України повстанців Холодного Яру, діяльність Української Повстанської Армії, спротив дисидентів тоталітарній системі тощо.

Важливою складовою формування патріотизму було і залишається історичне краєзнавство. Ефективним методом дослідницько-краєзнавчої роботи є тематичні екскурсійні поїздки, відвідування місцевих музеїв, зустрічі з видатними людьми, проведення історичних вікторин з історії рідного краю. З метою формування історичного світогляду учнів, ціннісного ставлення до історичних, культурних надбань рідного краю; виховання поваги та любові до отчого краю, нами був проведений урок-мандрівка «*Мій край – рідне Полісся*». В ході уроку учні презентували свої дослідження походження назви міста Рівне та його появи.

Історична довідка. Перша згадка про Рівне – це 1283 рік. Одна із версій походження назви нашого міста: старі люди оповідають, що назва Рівне походила від слова «рів», бо тут у давнину для осушення боліт околиціні поселенці копали рови та канали, котрими була оточена рівненська фортеця, що знаходилася в долині річки Устя. Друга версія: – нібито землі князів Острозьких

сягали «рівно» по цю місцевість, де засновано місто. Ці князі мали у своєму володінні 99 міст, а коли придбали ще одне, то стало в них «рівно» сто. Третя версія – назва нашого міста пішла від місцевості рівнинної, плоскої.

Учитель пропонує виконати вправу, щоб з'ясувати на скільки добре учні знають рідне місто. Це вправа «Заверши речення».

Завдання: 1. Перша писемна згадка про Рівне як про один з населених пунктів... (1283 р.). 2. 11 червня 1991 р. ухвалено Постанову Президії Верховної Ради УРСР № 1183-XII «Про приведення назви міста ... і ... області у відповідність до правил українського правопису», згідно якої місто ... стало іменуватися ... (Рівне), а область ... (Рівненська). Із 1939 по 1991 р. місто мало назву... (Ровно). 3. Населення міста ... (247,4 тис. населення, 2017 р.). 4. Сусідами Рівного... (Луцьк, Житомир, Тернопіль, Хмельницький). 5. День міста жителі святкують... (остання неділя серпня). 6. Квітковим символом Рівного є .... (троянда). Алея троянд в Рівному висаджена ... (за кінопалацом «Україна»). 7. Найбільший міський парк, розташований у центральній частині міста називається ... (парк ім. Т.Г. Шевченка). 8. Історія головного і найбільшого рівненського музею – обласного краєзнавчого бере свій початок від... (1940 р.). 9. Місто Рівне визволено від німецьких загарбників...(2 лютого 1944 р.). 10. Прізвище льотчика, який загинув 22 березня 1944 р., повертаючись із бойового завдання. Його іменем названа одна з вулиць м. Рівного... (Іван Васильович Павлюченко). 11. У 2007 р. встановлено пам'ятник княгині Марії Рівненській (Несвіцькій) на вулиці ... (Соборній).

Далі пропонуємо учням опрацювати текст і заповнити порожні кружечки, у які потрібно вписати назви вулиці Соборної до 1991 р. Найдавніша назва – Шосова (через місто проходило шосе Київ-Брест). Потім її назвали Клеванська (вона вела до селища, розташованого на захід від міста). Ще мала назву Романівська (на честь правлячої династії російських царів). За часів, коли Рівненщина входила до складу Польщі, вулиця носила назву 3 травня (на честь Конституції 1791 р.). Німці перейменовували вулицю на Гітлерштрассе. Але потім змінили назву, мотивуючи це тим, що для «величі» Гітлера вона замала. Вулиця стала Німецькою. Радянська влада поіменувала вулицею Сталіна, а після деєсталінізації в 1956 р. перейменовували у вулицю Леніна. Ця назва проіснувала до 1991р. Із січня 1991 р. вона носить назву Соборна – на честь соборності українських земель та храмів, що розташовані на ній (Свято Воскресенський, Покровський, католицький Петра і Павла).

Пропонуємо учням переглянути відео «Розкажіть про Україну: Чим славиться Рівненщина?».

Далі продовжуємо уявну подорож історичними місцями Рівненщини і пропонуємо учням уважно слухати та допомага-

ти за потреби, ідентифікуючи міста чи історичні об'єкти, про які йтиметься у повідомленнях. У цей час чотири групи учнів презентують свої напрацювання.

1. Це пам'ятка дерев'яної архітектури Волині, яка тісно пов'язана з діяльністю відомого знавця народної медицини на Волині Михайла Носаля, який жив поруч з нею і був одним з настоятелів церкви. Церква зведена у 1756 році на кошти парафіян. За народним переказом тут молився Іван Гонта перед битвою зі шляхтою. У давнину церкву називали Омелянівська – поблизу храму проходив шлях до Омеляни. У 60-х роках минулого століття радянська влада планувала знести храм, а на його місці побудувати гуртожиток технікуму текстильної промисловості. Врятували церкву мешканці вулиці Шевченка.

У бабинці цієї споруди зберігався «ланцюг моралі», до якого припинали грішників для публічного осуду.

Запитання: Як називається найстаріша культова та архітектурна споруда Рівного? (*Успенська церква*)

2. Місто розташоване на річці Іква, за 45 км від Рівного. Перша згадка про місто – 1100 р. Під цим містом війська Петра I розгромили загін Карла XII в часи Північної війни. До 1797 р. у місті функціонувала ярмарок, який перенесли до Києва і отримав назву Контрактовий. У 1991 р. у місті вперше проведено музичний фестиваль «Тарас Бульба». У гербі міста зображення двох півмісяців, між якими шестипроменева зірка, а внизу – дві дубові гілочки.

Запитання: Що це за місто? (*м. Дубно*)

3. Назва села, що неподалік Рівного, відома не тільки кожному українцю, а і багатьом діячам та політикам за кордоном. Саме тут створювали відому українську святиню, на якій складають присягу Президенти України. В добу Київської Русі це було могутнє княже місто, об міцні мури якого не раз розбивалися ворожі раті. Вперше в літописних списках згадується під 1149 р. як одне з важливих міст Київської Русі. Лише в Київському та Галицько-Волинському літописах про нього згадують 18 разів. Тут створено українську першокнигу. 29 серпня 2011 р. у селі відкрито культурно-археологічний комплекс – музей-пантеон, що має три яруси з оглядовими майданчиками.

Запитання: Про яке село йдеться? (*с. Пересопниця*)

4. Це містечко – спадщина князя Василя-Костянтина Острозького. У місцевому монастирі упродовж 1575 – 1576 рр. на посаді управителя був першодрукар Іван Федорович. Звідси бере початок річка життя Уласа Самчука. Тут народився письменник, публіцист, член уряду УНР Улас Самчук.

За документованою оповіддю у минулому це містечко називали Райгородком. Перші чотири букви назви означають «за-

рослі, непрохідні чагарники»; «гушавина, хащі», «цілина, облугове поле». За переказами містечко спочатку іменували Дрімась, оскільки ніби на цьому місці у час миттєвої «дрімоти» острівський князь ледь не став жертвою хижого звіра. Улас Самчук назвав це село «царицею сіл Волині».

Запитання: Що це за село? (с. Дермань)

Рівненщина – край унікальних пам'яток історії, культури і духовності. Їх пізнання збагачує духовний світ кожного з нас, будить почуття гордості за творців цих пам'яток, українську землю та його народ. Слід пам'ятати, що майбутнє нашого краю, залежить і від того, якими Ви, діти, виростите людьми, як ми працюватимемо на його розквіт.

На завершення можемо констатувати, що виховання підростаючого покоління за принципом ціннісного ставлення до своєї держави залишається основою стабільного розвитку країни в майбутньому. Нам необхідно працювати так, щоб випускники загальноосвітнього навчального закладу усвідомлювали те, що вони – громадяни України. Важливо, щоб з цим усвідомленням формувалось і почуття гордості, що живуть вони і навчаються у великій прадавній європейській державі. Утвердження України як незалежної суверенної держави потребує всебічного оновлення та формування українського патріотичного потенціалу нації. Як показали останні події в Україні, бути патріотом сьогодні для всіх нас – це більше, ніж бути просто українцем, білорусом, росіянином, кримським татариним, грузином чи будь-ким за національністю. Бути патріотом – означає не лише жити в своїй країні, а вважати себе її частиною. Бути патріотом – значить любити свою землю, народ, своє коріння, покласти весь свій час, силу і працю для розбудови і благополуччя своєї країни як європейської держави. Бути патріотом України – це значить з честю носити ім'я Українця, не втрачаючи при цьому поваги до інших націй. Школа покликана стати тим місцем для особистості учня, де формується громадянська зрілість, усвідомлення себе як громадянина України, прищеплюється почуття патріотизму, гордості за свою Батьківщину, особистої відповідальності за свій внесок у відродження України, виховується готовність до захисту своєї Вітчизни.

Примітки:

1. Воєцька Т.В. Формування соціального досвіду учнів у процесі правового і морального виховання // Гуманізація навчально-виховного процесу як засіб попередження правопорушень серед учнівської та студентської молоді: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. В.М. Герасименка. Київ, 2010. С. 182.
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154

3. Проблемні задачі з історії для учнів 8-9 класів загальноосвітньої школи: дидакт. посіб. для уч. 8-9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Запоріжжя: Просвіта, 2009. С. 7.
4. Там само. С. 16.
5. Історія України: Документи. Матеріали: посіб. / уклад., комент. В.Ю. Короля. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. С. 130-131.

В статье раскрыты основные принципы реализации Программы патриотического воспитания учащейся молодежи Ровенской области на 2008-2020 гг. в работе учителя истории и классного руководителя. Проанализированы примеры уроков, направленные на воспитание гражданина, патриота Украины, на развитие исторической памяти, честности, достоинства, гордости за свой народ.

Ключевые слова: патриотизм, национальное сознание, государственность, общество, духовное наследие, проблемные задачи.

Отримано: 30.09.2019

УДК 001.891:908-057.874:061МАН

Ігор Коляда
м. Київ

УСНА ІСТОРІЯ ТА УСНОІСТОРИЧНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ РОБОТИ З ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВ – ЧЛЕНІВ МАН УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті висвітлено місце і значення методу усної історії при організації науково-дослідної та пошукової діяльності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти, окреслено основну проблематику досліджень, яка дозволяє використати метод усної історії, охарактеризовано приклади найбільш успішних науково-дослідних робіт, які представлялись на Третій етап Всеукраїнського конкурсу науково-дослідних робіт учнів – членів МАН України; намічено подальші перспективи у діяльності центрів обдарованої молоді.

Ключові слова: усна історія, учнівська науково-дослідна робота, метод інтерв'ю, науково-дослідні компетентності.

В умовах неоголошеної війни Росії проти України противник використовує інформаційну та ідеологічну зброю, маніпулює громадською свідомістю, перекручує не лише сьогоденну інформацію, але й перекручує історію, приписує собі лише те, що було краще, а на нашу участь у спільному історичному минулому відводить – негатив: «мазепинство» (у XVIII – XIX ст.), «буржуазний націоналізм» у XX ст., «колабораціонізм» та «каральні експедиції» проти мирного населення, «нищення мирних євреїв та поляків» у роки Другої світової війни, тощо. В умовах коли мільйони наших співвітчизників опинилися у полоні історичних міфів і стали легкою жертвою телевізійної пропаганди сусідньої держави, знання